

vindicem , virtutis remuneratorem semper exhibeat; 2º non relinquit hominem sine solatio in quibuscumque infortuniis constituantur , siquidem eo majorem ei promittit felicitatem in futura vita , quo miserior fuerit in terris; 3º cuncta philosophorum dubia unica voce tollit, lucida tradit principia circa Deum , mentem humanam , vitam futuram , morum regulas , etc. Ergo , etc.

2º *Irreligio est radix*, etc. Sublata enim omni religione, homo remaneret sine securitate in vita , sine solatio in miseriis , et sine ulla spe veræ felicitatis. 1º *Sine securitate in vita* : in ea quippe hypothesi omnia licent; propria unicuique utilitas erit sola regula boni et mali, proindeque cæteri homines poterunt pacta nobiscum inita violare , nos injustitiis opprimere , verberare , spoliare , occidere , quando propria eorum utilitas hæc ipsis suadebit. 2º *Sine solatio in miseriis* : unde enim exspectaretur solatium? Non a Deo , qui rebus humanis non prospiceret; non ab aliis hominibus , qui , nullo sensu religionis imbuti , nobis succurrere sæpe nollent , et saepius non possent etiamsi vellent , quia multæ sunt in hac vita miseriæ omnem facultatem et bonam voluntatem hominum superantes , ut infirmitates , dolores , tristitia , infamia , infelices exitus , etc. 3º *Sine ulla spe veræ felicitatis*. Omnis namque felicitas in præsenti vita quærenda esset : at, semota religione , nulla est vera felicitas in præsenti vita; neque in divitiis , quæ communius frustra desiderantur et a multis miseriis non liberant; neque in voluptatibus , quæ brevi tedium generant, et malta graviaque inducunt mala; neque in bonis ordinis moralis , quia fūc omnia forent incerta circa Deum et ejus attributa, circa mentem humanam ejusque originem ac destinationem , circa morum principia eorumque sanctionem. Ergo 2º , etc. ; aliunde , etc. Ergo , etc.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE RELIGIONIS NATURALIS INSUFFICIENTIA.

Religio naturalis est complexio veritatum et officiorum

nostrorum erga Deum , quæ sola ratione deprehenduntur in natura rerum fundata. Duplex est medium ea cognoscendi , ratio scilicet et revelatio. Solam rationem sufficere clamant increduli; revelationis necessitatem invocant theologi. Diximus autem hæc sola ratione deprehendi posse quæ in natura rerum fundantur , a modo cognoscendi consulte abstrahendo.

Quæstio est igitur an ratio vitiata , qualis fuit et nunc est in paganismō , sufficiens fuisse ad Deum recte cognoscendum et debite colendum : affirmant deistæ , dientes cum Rousseau , de religione naturali loquendo : « *Il est bien étrange qu'il en faille une autre* » (Emile , t. II , p. 78) : alii vero omnes necessariam esse revelationem contendunt.

Ut autem status questionis recte dignoscatur,

Notandum est 1º Deum , cum sit essentialiter recti ordinis conservator , debito modo coli non posse a nobis , nisi cuncta officia nostra erga ipsum , proximum et nosmetipos bene noscamus et recte impleamus : quæcumque enim voluntaria recti ordinis violatio ipsum necessario offendit.

Notandum 2º duplieem distingui impossibilitatem , absolutam , scilicet , quæ tolli non potest , et moralem , quæ natura et inde hominum fundatur. Sie absolute impossibile est hominem ascendere in lunam , vel transire natando in Africam ; moraliter vero impossibile est plures homines , loco , legibus , studiis , moribus , præjudiciis , cupiditatibus a se disjunctos sibi consentire , absque ulla spe utilitatis propriæ , ad fucum faciendum.

Impossibilitas moralis potest esse *stricta* , si nempe superari non possit , ut in exemplo præcedenti ; vel *minus stricta* , si videlicet aliquando , quamvis difficile , vincatur: eo sensu impossibile est hominem ætate provectum et laboris impatientem celebrem fieri poetam , mathematicum , theologum , etc.

Dicimus quidem rationem , in præsenti rerum statu spectatam , sufficientem esse ad cognoscenda prima legis naturalis principia et proximas eorum conclusiones :

hoc patet ex dictis. Dicimus iterum eam sufficere, pro nonnullis hominibus, ad quasdam legis naturalis conclusiones remotas plus minusve distinete cognoscendas.

Sed contendimus rationem, in praesenti statu consideratam et sibi derelictam, non esse sufficientem ad colligendum corpus doctrinæ completum, recti erga Deum cultus rationem continens, et ad illud convenienter docendum ac persuadendum.

Quæ circa hanc quæstionem nobis dicenda sunt, tripli propositione absolvemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Ratio sufficere potest ad plurima cognoscenda legis naturalis officia saltem distributive sumpta.

Prob. 1º auctoritate B. Pauli, Rom., 1, 21 : Quia cum cognovissent Deum, ex inspectione mundi, non sicut Deum gloriſcaverunt, ideo pronuntiat eos, id est, philosophos romanos revelationem ignorantes, inexcusabiles esse; et 11, 14 : Cum enim gentes quæ legem non habent, id est legem Mosaicam, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Ergo 1º ratio cognoscere potest existentiam Dei et saltem quædam præcipua legis naturalis officia.

Prob. 2º experientia. Plurimi enim citari possunt philosophi, qui sublimem exposuerunt doctrinam circa pleaque religionis naturalis officia, ut Zoroastres apud Persas, Confucius apud Sinenses, Charondas, Zaleucus, Socrates, et Plato apud Græcos; Cicero, Epictetus, Seneca, Antonius Pius apud Romanos, etc. Nullus quidem exhibuit corpus doctrinæ in quo graves non essent errores; at « si exstitisset aliquis qui veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam colligeret in unum, ac redigeret in corpus, is profecto non dissentiret a nobis. Sed hoc nemo facere, nisi peritus ac sciens, potest. Verum autem non nisi ejus scire est, qui sit doctus a Deo. » (Lactantius, *Institutionum divinarum*, lib. 7, cap. 7.) Ergo 2º, etc.

Non negamus antiquas populorum traditiones, ex primæva revelatione orientes, multum ad earum veritatum cognitionem servandam contulisse. At certum est etiam homines opus legis scriptum in cordibus suis invenire, ut ait B. Paulus, et ejus rationem deprehendere, veritates quasdam morales intelligere, et ex illis, tanquam ex principiis, consectaria deducere. Hæc advertere sufficit ut inconcussa maneat nostra propositio.

PROPOSITIO SECUNDA.

Sine revelatione moraliter impossibile erat colligere et convenienter docere corpus religionis quo Deus debito modo honoraretur.

Prob. Constat propositio nostra si omnes populi quibus non illuxit revelatio, gravissimis laboraverint erroribus circa officia hominis erga Deum, proximum et seipsum, et si ratio ad expellendos hujusmodi errores fuerit insufficiens: atqui hæc duo certa sunt.

*1º Omnes populi quibus, etc., videlicet 1º in iis quæ Deum spectant. Exultissimi enim populi, ut Ægyptii, Chaldæi, Greci, Romani, in densissimis idololatriæ tenebris versabantur; adorabant deos multiplices, seculeribus fœdatos, imbecilles, ex lapidibus vel lignis confectos, crocodilos, feles, olera, etc. « On adorait jusqu'aux bêtes et aux reptiles; tout était Dieu, excepté Dieu lui-même, » inquit Bossuet, *Discours sur l'histoire univers.*, 2º part., ch. 3. Hæc deorum monstra ritibus absurdis, impuris et crudelibus celebrabantur. Mos fere ubique invaluerat mactandi homines super altaria, ut apud Phœnicios, Syrios, Arabes, Carthaginenses, Thraces, Scythes, Gallos, Germanos, etc.; imo apud ipsos Græcos et Romanos ubi aliquid grave imminebat reipublicæ periculum. Eadem barbara consuetudo reperta est apud gentes Americanas, scilicet apud Mexicos, Peruvianos, etc. 2º In iis quæ spectant proximum. Pauperes contemnebant, miseros non sublevabant, servos velut jumenta tractabant, et licite, juxta leges, occidebant; liberos onerosos præfocabant vel exponebant, gladiatorium sese jugulantium*

spectaculo delectabantur, etc. 3º *In iis similiter quæ spectant seipsum.* B. Paulus sapientes Romanos describens (Rom., 1, 29), dicit eos esse *repletos omni iniuitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque fædere, sine misericordia.* Porro si tales fuerint philosophi sapientiæ excultores, quid esse debuerunt populi a regulis sapientiæ alieni, cupiditatibus abrepti, superstitionibus, deorum exemplis et religionis actibus excæcati, ad turpia, crudelia, et quæque flagitia quasi sancte impulsi? Ergo 4º populi quibus non illuxit revelatio, etc.

2º *Ratio sibi derelicta non erat sufficiens ad præcavendos aut expellendos hujusmodi errores.* Si enim sufficiens fuisset, maxime in præstantissimis philosophis qui, ut aiebant, toti erant in inquisitione et manifestatione veritatis: at illi celebres viri hos errores expellere moraliter non potuerunt, ut experientia constat, siquidem nullus accuratum exhibuit corpus doctrinæ. Aliunde, ut populos recte docerent, ipsis deerant scientia sufficiens, bona voluntas, certitudo, auctoritas et methodus apta.

1º *Scientia sufficiens*, ut jam ostendimus: nullus quippe philosophus omnem tenuit veritatem, nullus in gravissimos non impegit errores. Plato, qui eminentiorem inter eos tenuit locum, mulierum communitatem, barbaraque infantium qui deformes nascuntur vel sunt onerosi expositionem, in sua republica permittit; nudos utriusque sexus homines digladiari jubet. Alii vero aliter erraverunt, ita ut merito dixerit Tullius, *de Divinatione*, 1, 2: « Nihil tam absurde dici posse quod non dicatur ab aliquo philosophorum. »

2º *Bona voluntas* ad expellendas superstitiones populorum requisita ipsis deerat. Secretam enim habebant doctrinam de diis et ritibus sacris, quam palam manifestare solebant vel non audebant. « Vetus autem illud Catonis

« admodum scitum est, inquit Tullius, *de Divin.*, 1, 6, « n. 51, qui mirari se aiebat quod non rideret aruspex « aruspicem eum vidisset; » et tamen volebat servari aruspicum instituta, propter falsam vulgi æstimationem. Ita similiter alii multi, inter quos Seneca, referente S. Aug., *de Civit. Dei*, 1, 6, c. 10: « Omnem istam ignobilis turbam quam longo ævo longa deorum superstitionis congressit sic adorabimus, ut meminerimus cultum ejus magis ad morem quam ad rem pertinere. »

3º *Certitudo.* Nullum enim circa religionem habebant principium fixum extra omne dubium positum, ex quo procedentes, corpus doctrinæ bene institutum colligerent ac recte docerent: fere in omnibus sibi dissentiébant, etiam in gravissimis punctis; alii dicebant deos existere; alii negabant; alii dubitabant. « Qui vero deos esse direxerunt, tanta sunt in varietate ac dissensione constituti, « ut eorum molestum sit numerare sententias, » ait Ciceron, *de Natura deorum*, 1, 1, n. 2. Eadem erat incertitudo circa mentis humanæ existentiam, naturam et destinationem, ut videre est apud eundem Ciceronem, *Quæst. Tuscul.*, 1, 4, n. 26.

Unde ipse Rousseau, *Emile*, t. II, p. 23: « Je consultai les philosophes, je feuilletai leurs livres, j'examinai leurs diverses opinions: je les trouvai tous fiers, affirmatifs, dogmatiques, même dans leur scepticisme prétendu, n'ignorant rien, ne pouvant rien, se moquant les uns des autres; et ce point commun à tous me parut le seul sur lequel ils ont tous raison: triomphants quand ils attaquent, ils sont sans vigueur en se défendant. Si vous pesez les raisons, ils n'en ont que pour détruire; si vous comptez les voix, chacun est réduit à la sienne; ils ne s'accordent que pour disputer, » Ergo 3º, etc.

4º *Ipsis* pariter deerat auctoritas. Supponatur quemdam philosophum cæteros adeo superasse ut corpus sanæ doctrinæ collegisset, numquid illud efficaciter per orbem universum promulgare, convenienter docere et persuadere potuisset? Ipsius ratiocinia fuissent tantum verba hominis, quæ ab unoquoque tam merito rejici quam

admitti potuissent. Unde Locke, *Christianisme raisonnable*, l. 8, c. 27 : « Zénon avait-il le droit de faire des lois au genre humain ? s'il ne l'avait pas, tout ce que lui ou quelque autre philosophe pouvait dire, n'était compté que pour le sentiment d'un simple homme, que les autres pouvaient recevoir ou rejeter. » Ergo 4°, etc.

5° *Deerat ipsis methodus apta ad docendum.* Procedebant enim ex principiis abstrusis, et præcepta sua per argumenta sæpe intricata inculcare tentabant : at talis methodus captui multitudinis non est accommodata, ut patet. Hinc paucos habebant discipulos, eosque non e vulgo communiter, sed ex adolescentibus liberaliter educatis, quibus suppetebat tempus, ingenium et pecunia sumptibus faciendis proportionata : siue pauperes, servi et generaliter plebeii documentis sapientiae erant extra-nei, spernebantur a philosophis, et ipsi spernebant philosophos, ut viros superbos, singulares, societati noxios potius quam utiles. Unde iterum Locke, loco citato : « A l'égard de la plus grande partie des hommes, il est sans doute beaucoup plus sûr et plus court qu'une personne envoyée de Dieu avec des preuves sensibles de sa mission, vienne à eux, en qualité de roi et de législateur, pour les instruire de leurs devoirs et leur recommander de les remplir, que de se remettre de ce soin là sur des raisonnements d'une longue discussion, et souvent fort embarrassés. » Ergo 5°, etc. ; aliunde, etc. Ergo, etc.

Concludendum est igitur revelationem esse moraliter necessariam tum ad Deum recte cognoscendum et debite colendum, tum ad plurima legis naturalis præcepta erga proximum et nosmetipsos detegenda atque implenda, quod sic contra deistas probat de Montazet, Lugd. archiepisc., *Instruction past.*, p. 40 : « Quelle sera donc la ressource des incrédules pour combattre l'autorité d'une expérience qui est celle de toute la terre, qui a duré quatre mille ans, et qui atteste si hautement la nécessité de la révélation ? Diront-ils que la lumière naturelle peut aujourd'hui ce qu'elle n'a pu dans les plus beaux âges du monde, qu'elle est plus vive, plus pénétrante dans le vulgaire de

nos jours, dans ces hommes qui n'ont ni le temps ni les moyens de s'appliquer à la recherche de la vérité, qu'elle ne le fut dans les plus grands philosophes de l'antiquité profane, dans ces âmes éminentes où la sagesse humaine parut dans tout son éclat ? Prétendront-ils que le peuple, c'est-à-dire la totalité morale du genre humain, peut se former à lui-même un corps de doctrine certain, entier et lié, tandis que ces hommes célèbres n'eurent que des débris, des opinions flottantes, quelques vérités éparses et mutilées, sans suite, sans motif, sans autorité ?

Solvuntur objections.

Obj. 1° *cum Rousseau aliisque incredulis :* Deus nobis concessit rationem ad eum recte cognoscendum et debite colendum, seu ad explenda omnia religionis naturalis officia : ergo sufficere debet ad, etc.

R. 1° Etiamsi certum esset Deum ab initio concessisse homini rationem ad explenda omnia religionis naturalis officia plene sufficientem, nou sequeretur eam nunc sufficere; nam fieri potest ut homo culpa sua e statu in quo fuerat constitutus deciderit, factus fuerit tenebris involutus, errori obnoxius, etc. Porro sic contigisse constat ex fide, quæ mysterium infirmitatis nostræ mirifice elucidat.

Hinc egregie Pascal : « Si l'homme n'avait jamais été corrompu, il jouirait de la vérité et de la félicité avec assurance : et si l'homme n'avait jamais été que corrompu, il n'aurait aucune idée de la vérité ni de la bonté ; mais, malheureux que nous sommes, et plus que s'il n'y avait aucune grandeur dans notre condition ! nous avons une idée du bonheur et ne pouvons y arriver ; nous sentons une image de la vérité, et ne possédons que le mensonge : incapables d'ignorer absolument et de savoir certainement, tant il est manifeste que nous avons été créés dans un degré de perfection dont nous sommes malheureusement tombés. » (*Pensées*, édit. de 1754, p. 33.)

R. 2° Etiamsi per multa sœcula ratio sufficiens fuisset ad cognoscendum cultum Deo reddendum et præcipua

legis naturalis præcepta, cum Deus novas revelare possit veritates supra rationem positas et nova, pro suo arbitrio, imponere officia, nemini licet, absque serio examine, novam revelationem nomine Dei propositam gravibusque evidenter nixam rationibus, rejicere. De hoc iterum et fusi in articulo sequenti.

R. 3º Nego ant. Scimus enim, ex Genesi, Deum ab initio hominem ad statum supernaturalem elevasse, ipsique revelationis auxilia statim præstisset. Ruit ergo fundamentum systematis Rousseau aliorumque deistarum.

Inst. 1º. Omnia religionis naturalis officia lege naturali præcipiuntur, seu ad legem naturalem pertinent: atqui lex naturalis semper observari potuit. Ergo, etc.

R. Dist. min. Lex naturalis semper observari potuit quoad primaria ejus præcepta et conclusiones eorum proximas, *conc.*; quoad conclusiones remotas, *subdistingo*: potuit absolute, *transeat*; moraliter ad sensum expositum, *nego min.* Etenim non negamus legem naturalem semper observari potuisse quoad primaria ejus præcepta et conclusiones eorum proximas: alioquin homo rationabiliter vivere non potuisset. Unde quicumque, ratione prædicti, hæc transgredintur præcepta, etiam in regionibus ubi revelatio christiana non illuxit, a peccato per bonam fidem omnino excusari nequeunt. Non inficiamur pariter legem naturalem absolute observari potuisse ab hominibus distributive sumptis, id est a quibusdam individuis, quoad remotas ejus conclusiones: nam de stricta impossibilitate morali hic tractare consulto abstinuimus. Loquimur tantum de magnâ difficultate pro inividuis et de morali impossibilitate pro omnibus collective sumptis. Porro clare ostendimus homines etiam peritissimos et doctissimos ante revelationis notitiam extitisse et etiam nunc versari saltem in magna difficultate, cæteros vero in impossibilitate morali, omnia legis naturalis officia sola ratione cognoscendi. Ergo, etc.

Inst. 2º. Deus semper jussit legem naturalem obser-

vari in omnibus præceptis etiam remotis: ergo semper observari potuit, quia Deus impossibilia non jubet.

R. Dist. ant. Deus semper jussit legem naturalem observari, id est nunquam consentire potuit ut violaretur, *conc.*; transgressionem ejus semper imputavit ad peccatum, *nego ant.* Evidem repugnat Deum consentire ut lex naturalis violetur etiam in levissimis punctis, quia consentiret in malum. Unde transgressio illius legis, etiam in remotis ejus conclusionibus, semper est peccatum saltem materiale, atque vera inordinatio coram Deo. Sed Deus hujusmodi transgressionem non semper imputat ad peccatum formale; nam secundaria legis naturalis præcepta invincibiliter ignorari possunt: at Deus certe non imputat ad peccatum transgressionem ex ignorantia invincibili provenientem. Ergo, etc.

Obj. 2º. Salus semper obtineri potuit: atqui revelatio non semper exstitit. Ergo, etc.

R. 1º. Dist. maj. Salus semper obtineri potuit ab individuis, magna cum difficultate, et plerumque cum cultu Dei valde imperfecto, cuius inordinatio invincibiliter ignota non imputabatur ad peccatum, *conc.*; ab omnibus collective sumptis, vel cum facilitate et recto cultu divino, *nego antec.* Responsio patet ex dictis.

R. 2º. Nego min. Ex Scriptura enim sacra et traditione novimus Deum ab initio revelationem homini dedisse. Hæc autem revelatio primitiva apud Judæos sæpe renovata et mirabiliter conservata, eos ab universalis ignorantia servavit. Apud alias gentes valde deturpata, sed tamen, quoad quædam potiora, per traditionem transmissa, rationem cæcutientem adjuvabat. Ergo falsum est revelationem non semper exstisset.

Obj. 3º. Non rectius sub revelatione vivunt quam ante revelationem vivebant homines, et quam nunc multi vivunt deistæ revelationem negantes. Ergo, etc.

R. Nego ant. Nam 1º apud populos revelatione carentes adeo communia erant vitia horrenda, ut qui ex aliqua parte morum innocentiam conservabant aut nonnullas colebant virtutes, velut prodigia haberentur. Hinc fac-

tum est quod valde laudati fuerint pauci, tum apud Græcos, ut Aristides, Conon, Socrates; tum apud Romanos, ut Cato, Scipio, etc., ob quædam virtutum specimina quæ edidere. Sub revelatione vero notantur crimina, quia communes sunt virtutes. Apud Christianos enim sæpe multo plura sunt virtutis exempla in uno pago quam olim fuere in tota Græcia tantopere celebrata.

2º Si mores sub revelatione corrumpantur, id maxima ex parte rejiciendum est in novos sophistas, qui totis viribus auctoritatem revelationis et ejus efficacitatem tollere conantur. Quo vividior enim est fides in revelationem, eo majora et numerosiora perspicuntur virtutis exempla; et e contra, quo magis grassatur incredulitas, eo magis atrocissima cujuscumque generis multiplicantur crimina, ut experientia docet.

3º Virtutes infidelium ordinarie non erant puræ et sinceræ: communius ex superbia et vana gloria procedebant sæpe cum turpissimis vitiis erant conjunctæ, ut legitur de Socrate.

4º Recentiores increduli in ipsa revelatione quam blasphemando rejiciunt, hauserunt sana morum principia quæ retinenter. Si enim apud Indos et Sinenses vixissent, et nihil de veritatibus revelatis audiissent, numquid meliores forent quam philosophi in his regionibus celebrati?

5º Si revelatio rationi superaddita ad bonos mores informandos non sit efficax, quanto minus sola ratio sufficeret! Qui enim revelatione destituuntur, et ignorantia et ex perversitate cordis ad malum rapiuntur; qui vero revelationis luce donati sunt, eo ipso non in tanta versantur ignorantia, siquidem, præter lumen rationis quod servant, supernaturali auxilio illuminantur et adjuvantur. Si ergo causæ peccati per revelationem non tollantur, saltem minuantur, et remedia malis proportionata præparantur. Ergo, etc.

Obj. 4º. Si necessaria esset revelatio, Deus tanto tempore eam non distulisset, nec tot populis eam nunc denegaret. Ergo, etc.

R. Deus, ut docet ratio, ea tantum debet homini quæ ipsi necessaria sunt ad salutem: porro non demonstratur hominem, ante revelationem, in impossibilitate, saltem absoluta, constitutum fuisse salutem suam operandi. Attamen constat, ex dictis de gravi et universalis corruptione, altum existere mysterium rationi sibi derelictæ impervium: solus Deus mysterium istud aperire potuit, et illud optime aperuit per ea quæ docet fides de supernaturali nostra destinatione, de lapsu primi hominis, de peccati originalis labo in cunctis hominibus existente, de Redemptore promisso, de ejus adventu et superabundantibus gratiis ex illo profluentibus, etc.

Deus autem pro suo divino arbitrio differre potuit reparationem lapsus sibi non imputabilis, et quem nunquam reparare potuisse. Similiter intelligitur quomodo nonnullis revelatione concedatur et aliis adhuc vel denegetur, vel differatur. Quod enim non debetur, uni concedi et alteri negari potest ex sola voluntate tribuentis. Neque in hac agendi ratione redarguenda est personarum acceptio; nam personarum acceptio in eo consistit quod facies personæ et ejus qualitates respiciantur: at Deus bona sua distribuendo, neque faciem neque qualitates personæ respicit, sed tantum voluntatis suæ beneplacitum, *ut non glorietur, omnis caro in conspectu ejus, I Cor., 1, 29.*

Communiter tamen docent theologi Deum ita paramus esse revelationem hominibus concedere, ut nemo rationis compos ea privetur nisi ex propria culpa. Deus enim, inquit, vult omnes homines salvos fieri: salvi nequeunt absque fide et gratia; fides et gratia obtineri non possunt sine revelatione: ergo unicuique suppeditare debet media, quibus si bene utatur, fidem et gratiam ad salutem necessarias, proindeque saltem sufficientem revelationem, obtinebit. Unde, juxta S. Thomæ doctrinam (*de Veritate*, q. 14, art. 2, ad. 1), si gentiles ratione sua recte uterentur, et legis naturalis præcepta fideliter servarent, inquantum ea cognoscere possunt, revelationem sufficientem Deus illis concederet sive per